

compoziția *süke-boka* e tradusă prin „a ki se ért, se hall”, adecă „cel care nici nu înțelege, nici nu aude.”

In glosarul făcut de Damé la *Proverbele* lui Zanne vol. II, *suchiat* e tradus prin ‘creux, vide’. Dacă deschidem însă cartea la pag. 468, la care săntem trimiși, întâlnim locuțiunea: *iși face urechea suchiată*, în care acest cuvânt e întrebuiștat încă în înțelesul original de „surd”.*)

Cât despre varianta *deșuchiat*, care se găsește în Muntenia, aceasta trebuie analizată ca *des* + *suchiat*, iar compunerea cu prefixul *des*- se datorează influenței unei serii întregi de cuvinte cu înțeles asemănător, precum: *desmățat*, *deșanțat*, *destrăbatat* etc.

Tiktin traduce, în Dicționarul său român-german, pe *deșuchiat* prin ‘der im Kopfe nicht richtig ist, verdreht, närrisch’, deci îi dă tocmai înțelesul cuvântului *suchiat*. Din informațiile ce le-am cules, reiese însă că *deșuchiat* are altă nuanță de sens, care explică traducerea de ‘zerfetzt, zerlumpt’ pe care o dă Polizu cuvântului. Astfel *deșuchiat* se zice de un om care are îmbrăcămîntea în dizordine (comunicat de G. Vâlsan), iar unii scriitori îl întrebuiștează cu sensul lui ‘deșanțat,izar’, astfel Caragiale (*Schițe* 69/4), care vorbește de „gesturi deșuchiante“ și St. O. Iosif, în traducerea poeziei Lenore de Bürger:

Acum se strâng în cimitir
Stafiile la lună,
Și-o horă *deșuchiata* 'ntind
Și cântă împreună.

Sextil Pușcariu.

III

Cârlan

Este un termin păstoresc, privitor mai ales la oi, uneori și la cai. După cercetările mele personale, aproape în toate regiunile locuite de Români — la Macedoromâni și Istroromâni nu există — înseamnă „mielul după ce a fost înțărcat”. Înțărcarea

*) Explicarea „nu-i pasă, lasă greul pe altul“ mi se pare cam puțin nimerită. Probabil că expresia aceasta se întrebuiștează ca și „*iși face urechea-toacă*“ pentru omul care se face că nu aude, nevoind să înțeleagă ce-i spui, oricătre i-ai tocâ.

mieilor se face de obiceiu cam pe la sfârșitul lunei Mai sau la începutul lunei Iunie, după regiuni și după felul timpului. Prin urmare, cam la două luni după fătat, mieii devin cărlani și se numesc aşa până în anul următor, când, după întărcarea noilor miei, se numesc mioare. Femeninul preponderențială de astădată, pentru motivul că mareea majoritate a lor sănt de paște femeiască (foi) — păstrate pentru prăsilă — și numai cam 10% sănt berbeci. În perioada celor două luni de după fătat se numesc cu un nume generic „miei“, fiindcă sănt amestecati și „miei“ și „miele“. De asemenea și după întărcare, se numesc colectiv „cărlani“ la masculin, pentru că formează la un loc un grup a parte, zis „turma (cioporul etc) de cărlani“. Sânt păziți la pășune de cei mai buni ciobani (cârlănarii), pentru ca să scoată elemente cât mai bune pentru prăsirea viitoare. Dacă sănt cărlani mai puțini, încât nu pot forma singuri o turmă, atunci se amestecă cu mioarele (mielele din anul trecut) și se numesc turma de mioare sau sterpe, în deosebire de cealaltă turmă, a oîlor care au făat și dau lapte în vară respectivă. Dacă sănt multe, mioarele pasc deosebat de cărlani. Pentru a avea clară noțunea de cărlan și ebue să mai adaug, că aceasta nu este legată de ideea de vîrstă, cum e cazul pentru „mioară“, „tărțiu“, „noatin“ etc.

In unele regiuni însă¹⁾ — și cunosc destul de bine viața păstoriească — unde păstoritul este în decădere, sau nu este ocupătunea de căpetenie locuitoîlor, înțelesul cuvântului „cârl-

1) Iata din răspunsurile date la „Chestionarul Hasdeu“, câteva.

I, Cari cuprind ideea de miel întărcat.

Buzau II, 87, 131, 187 și 203;

Covurlui 68; Constant 239.

II, Care cuprind ideea de *miel, miea* (oale, berbece) de 1-3 ani Constanta 239, Buzău II, 27, 49. Mușcel IX, 482.

III, Cari cuprind ideea de mânz, cal de unul, doi, trei și chiar patru ani. Buzau II, 185, 222. Mușcel IX, 265; Olt XI 184.

Cum se poate observa, în unele județe se dau toate trei înțelesurile, ceea ce denotă și confuzie și nu numai evoluția sensului dela ceea ce a însemnat la început.

lan“ a suferit schimbări). A început să se aplice și la mânjii mai mari, confundându-se în unele părți cu „noatin“ (mânz de un an). În felul acesta este legat, de cele mai multe ori, greșit de ideea de vîrstă și se definește de către unii și prin miel, oarie de un an sau doi». Astfel se explică amestecul a două înțelesuri ce-l întâlnim în dicționare și în diferite texte privitoare la „cârlan: 1, mielul după ce a fost înțărcat și 2, miel sau mânz de un an (uneori chiar de doi și trei ani). Important de știut la înțărcatul mieilor este mai ales faptul că nu se „opresc“ toți mieii pentru „prăsilă, pentru a deveni „cârlani“, ci numai cei mai buni, cei mai frumoși, cei pe cari pastorii îi socotesc a fi de rasă mai bună. Când e vorba de berbecuții „de rudă“ (de prasilă) alegerea se face și mai scrupulos, decât pentru miele.

Aci stă — în această selecționare — și elementul primîtiv în înțelesul cuvântului „cârlan“. Este adecăt meu care prin structura lui din naștere și prin grăsimiea la care a juns în cele două luni, cât a fost „sugar“, părea la înțărcat, de unde în de „ințuit“ pentru reproducere.

În felul acesta ajungem, creș, să întrezmătorul să aibă estei cuvant, care ca și aproape toate celelalte pînă vîntoare (berbece, miel, mioară arde, tăritiu etc), ne duce tot la o formă latină.²⁾

Este *carnali*, -e, însemnând propriu zis „e cari constans, animalis“ Cuvântul se înalnește în expresi, prenum: *carnales*

1) cf. Tiktin Rum.-Deutsch Wörterb.

Cârlan, Junges vom Schafe od Pferde in der Zeit der Enthüllung bis zur Zuchtreife (2 bis 4 od 5 Lebensjahr, Jahrling, Zeitbock Füllen. Fem. cârlană, pl. -ne; dim. cârlănaș, -a; -lator. mag. k'rlan(Cf. și următoarele: Cârlani (corespunzător grecесcului ἄρνη), Biblia în 1688, turmă de cârlani, păscută de opt ciobani. Alecsandri. Poezi populară, București, 58; agneau de six mois à un an, agneau sevre. E Dame. Terminologie 68, 69, 99; Cârlan mielul după înțărcat, până la un an. I. Creanga, Opere ed. Minerva, Glosar (făcut de un bun cunoșător al pastoritului, I. Gh. T. Kirileanu); Cârlană, meluța de un an. Sezatoarea I, 70.

2) Weigand presupune că cuvântul ar sta în legătură cu sârb. *krd* Rudel, Herd, slov. *krdel*, care ar da *krdlan ein Schaf resp. Pferd, das der grossen Herde eingefügt werden kann. (Jahresb. XVI, p. 222). În hîlipide se deriva din *cârnar – carne (Ist. I. rom. 150).

fetus, generationes; carnalem originem etc. Ca sinonime se dau formele „*corporalis*“, „*creatus*“¹⁾

Ca punct de plecare trebuie să luăm deci înțelesul de: „făt“ (care la început a fost tot un termin păstoare), miel trupesc, cărnos, gras, frumos, și deci bun de ținut pentru prăsilă — *cârlan*. Foneticește a trebuit să se dezvolte astfel: *carnalem, cârnare, plur. cârnari*, după care s'a refăcut un singular, *cârnar*, mai ales alături de un femerin *carnare (sau *cârnara*), precum este astăzi *cârlan* și *cârlană*. Cf. și miel *sugar* și miea *sugara*, iar pentru -are, devenit -ar, cf., între altele, *digitale > degetar*.

Apoi prin disimilare, foarte explicabila în asemenea poziție *cârnar* a devenit *cârnal,

· Si apoi prin metateză: *câr-nal* a devenit *câr-lan* (cf. *cate-lin > atinel, rumeoără rumugă rugumă* etc).

S'ar putea admite și o fază: *cârnar > *cârnan* (cf. *farina fanini*), și apoi *cârnan* *cârlan*, prin disimilară *n-n l-n* (cf. forme *a nen nta ame ința, funun_ine furingine* etc) Mai ales că alături, de cu vrem au trebuit să apară dim. **cârnă lut carlanut ce laior carnilior* (cf. *milioară/milioară*). Oic m, cuvântul a trebut să fie atras de vreme de către altele cu care acesta conviețuia precum mai ale: Juncan, baetan, cocon (și nume de vite Jian, Plaian, Balan, Duman etc), care aveau terminațiunea -ai. În limbile române se întâlnesc forme care corespund oare ca fonetism: it. *carnile*, sp. *carnal*, fr. cog. *charnel*²⁾. Aici trebuie adăugat, cred, și prov. *car uel ad., „charnel (joui) gras en chair et en os, vivant, sisie de bœuf surpris dans les lieux défendus; le bœuf saisi“*)

D- M. Lübke da că derivate din *caro (carne)* în limbile române formele: vegl. *karnual*, span. *carnero*, port. *carneiro*, „Hammel“, „Widder“, deci cu înțeles apropiat de cel românesc, (cf. pe trău evoluția înțelesului, și forma dialectală, din Vionaz, *tsernoa carnutus*, „Kuh mit grossem Euter“).³⁾

1) Cf. pentru toate acestea *Thesaurus Linguae Latine* p. 475

2) W. M.-Lübke, în *Thesaurus Linguae Latinae*.

3) Emile Levy, *Petit Dictionnaire provençal-Français*.

4) W. M.-Lübke, Rom. Etym. Wörterbuch

Chepcel

Am cules în Serbia acest cuvânt, pentru lămurirea înțelesului căruia dau aceste versuri din eântecul „*Dela noi, la voi*”, cules la Români din Serbia, satul Râtcova (Craina).

Jos la rădăcină,
O lină fântână
Cu jghiab de alamă,
Cu țuțur de fer,
Chepcel de-aurel,
Bea voinici cu el.

Cel de la care am cules aceste versuri mi-a explicat că chepcel „e căuc“.¹⁾

În limba latină există și diminutivul cf. *Caucellus*, „Becher“, „în vechea fr. „moulin à choisel“, durch ein Reservoir gespeiste Mühle“²⁾

Din punct de vedere fonetic, indiferent dacă poinim de la un prototip latin sau de la un dim. românesc, s'a dezvoltat astfel: *caucel* < *cavcel > *căbcel > *căpcel* > *chepcel*; prin trecerea lui *u*, înaintea consoantei *la v>b>p*, fenomen care se mai întâlnește și în alte cuvinte, în graiul din Serbia, Bănat etc. (precum: *çapta* < *cavla* < *răuta*; *cheptoare* < *cheutoare*) și prin trecerea lui *ca- la che*>, în poziție atonă (f. formele dialectale cunoscute: *chimeșe* < *cumașe*; *închêpe* *încape* și chiar *ghina gheină* < *guina*, cum am auzit personal în Bihor).

Pentru trecerea lui *u>p*, *caucel a putut fi influențat și de *chupce*, (cf. nota 3, sau de *chepcea* (turc. *Kepče*, Schaumtöffel, apud Tiktin o. c.)

Noteină (lână).

Se numește în jud. Vâlcea și în Serbă lana de pe noatin.³⁾ În Vâlcea și mielul de un an se numește noatin. Cum sufixul *-inus* a încetat de mult, odată cu formarea limbii romane, cuvântul ne duce la un derivat latin *annotin:nus* care trebuie

1) Cf. și Tiktin, Dicț. chipcel explicat prin Becherlein (?) din fraza: „și-si scoase chipcelul lui și-l umplu de apă“ (Ioan Zlatoust, Margăritare, București 1691).

2) W.-M.-Lübke o. c.

3) Dl. Tiktin o. c. da forma (lână) „noatină“

pus alături de altele care se referă la părul sau lâna animalelor. Astfel sănt: *căprină*, „lână de capră“, la Aromâni, și Megleniți și păstrat ca nume de oaie la Dacoromâni;¹⁾ cf. pentru sufixul *-īnus* și formele *porcină* (carne de porc, în dacorom și maced, *uin* (de oaie, mai ales lapte)²⁾

A piersică (chersică³⁾).

Se întâlnește în toată Muntenia și în părțile Bârsei. Înseamnă a da cuiva o bătaie mai ușoară, mai ales când e vorba de copii. Se aude în expresii ca „am să te piersic eu“.⁴⁾ „l-a piersicat rău, bine“ etc. (cu o nuia, băț ori cu altceva, cu care nu se poate da o bătaie prea aspră). Are și înțelesul de „a „ustură, a tăia“ pe cineva cu vorbă, glumă“.⁵⁾

Evident, *a piersică* are o întrebuiințare mai rară astăzi, cum se întâmplă cu atâtea cuvinte cari se izolează dela o vreme în anume regiuni numai, restrângându-și și înțelesul. Judecând însă după forma lui, nu poate fi decât vechiu, căci, dacă ar fi un derivat mai nou, ar trebui să fie, mai curând, de conj. IV-a.

Cer-cetând în dicționare înțelesurile verbului lat. *sēco*, *-are* care a trecut în limbile românice, atât simplu cât și în forme cu prefixe *rese* o⁶⁾ și *disēco* (cf. maced. *disicarti*), găsim și urmă'oarele întrebui'nțari: „*Sectus Gallus*“, „*Gaulois mutilé*“ (Hor.); „secare verbere terga“, „entamer le dos à coups de lanieres“ (Tibull); „*Sectus flagellis*“, „dechirer de coups de fouet (Hor.)“; „*sectae unque genae*“, „joues égratignées par les ongles“ (Hor.) „*se·are comes*“, „arracher les cheveux“ (Mart.)

1) Cf. S. Pusariu Etym. W. d. r. Sprache.

2) Dens Ișanu-Candrea, Dicț. etim.

3) Se aude mai mult *chersică*, fiindcă se întrebuiștează în regiunea labialelor al erate, în Muntenia.

4) Cf. și Chirțescu, Grânarii, p. 176 „Fugîți la o parte, diavolilor, că vă piersic, și le arata cleștele dela sobă“. De remarcat că d. Ch. scrie într-o limbă cu un pronunțat caracter dialetal.

5) În Tiktin o. c.: *piersică*, prez. *piersic*, Munt. fam. „ldn. fuchteln, die Rute kosten lassen, ihñ ein paar Hiebe aufbrennen“. Si dă exemplele: Rumânu care nu-și piersică copiii de mici, mult păcatuște“ (din Jipescu, Opincarul); „Epigramele... făceau să râdă chiar pe aceia cari erau piersică, de la verva caustică a Doctorului“. Gion, Petr.

6) Cf. W. M.-Lübke o. c.

(Cf. înțelesuri ce se cuprind și în verbele: a bate, zdrobi, omori în bătăi etc.).

Alături a existat și verbul *pērsēco*, -are, care e dat de dicționare ca mai puțin uzitat, dar care n'a putut să aibă decât aceeași întrebuițare, numai cu o unanță mai pronunțată a ideii de „a bate“.

Piersec a păstrat accentul normal (*pērseco*), iar în ce privește poziția lui *r* din *per-* cf. pierd, pierdere (< *perdere*).

Rutes.

Se întânește în psaltilor din veacul al XVI-lea și în codicele Voronețean în formele *rutes*, de cele mai multe ori fără -u final, de câteva ori cu -e și odată cu -a la sfârșit.¹⁾

Inseamnă „iar, iarăși“. Cuvântul acesta nu poate fi desprăjtit ca înțeles de latinul *rursum* (*rursus*). Ca fonetism în lat. vulg. a trebuit să devie **rursum*²⁾, ca și celelalte două adverbe de aceeași origine: *deosum* (⟨ *deorsum*) și *susum* (⟨ *sursum*) *Rusu(m)* trebuiă să devie în rom. *rus(u)*. Dar avem de a face, cred, cu un adverb compus **rusu+item* pentru întărirea sensului, care ar corespunde formelor românești de azi „aşa, iar aşa, tot aşa“ etc. **Rusuite(m)* a devenit *rusute și prin metateză *rutes(u)*. Formele cu -e la sfârșit, fiind mai puține, ar putea să fie greșeli de transcriere.

Tùțur, cioroiu.

Sunt două creațiuni interesante onomatopeice. Cel dințăiu se întâlnește în Serbia și Oltenia și cum se poate vedea și din versurile citate la tratarea lui *chepcel*, unde se vorbește de *tùțur* de-alamă, la o fântână, înseamnă tubul, țeava³⁾ prin care curge în continuu apă în jghiab, la o fântâna. Iar *cioroiu* (cules de mine în jud. *Cojocna*⁴⁾, în satele de lângă Huedin)

1) Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, comparata cu cel lățit psaltiri din sec XVI și XVII Buc. 1916. și I. Sbiera, *Codicele Voronețean* (glossare).

2) Dictionarele dau un *rusum*, însă ca formă lat. arhaică.

3) Cf. și G. Giuglea și, G. Vâlsan, *Dela Româniu din Serbia*, Buc. 1912 p. 11.

4) Este și un nume de izvor, în această regiune, pe lângă muntele Vlădeasa (satul Rogojelul): *Cioroiul Pchinului* (Pînului).

înseamnă „șipot“ — un onomatopeic și acesta — adică un șugebulț, o scândurică scobită, sau o coaje de copac, sau chiar și numai firul apei ce țâșnește din pământ. De la înțelesul acesta din urmă s'a ajuns la acel de „tub“. *Tutur* este o reduplicare a cuvântului *tur* (tur-tur) care imită murmurul cadențat al apei cē *turue* (ori *tûrae*, *târâe*) din tub sau izvor. Din *tûrtur unul din cei doi r-a căzut prin disimilare. Prin extensiune înțelesul să dat și „turțurilor“ pic torilor ori stropilor ce se formează, prin înghețare iarna, pe diferite lucruri (haiene, păr, streașini, crengi etc.) cf. și Chest. Hasdeu, jud. Teleorman, XIV, 235: „tuțur I de ghiata“). Nu numai pentru apă se poate zice a *turu*i ori a *tur*ii, ca și iată o altă întrebunțare a acestui verb, de astă dată în sens activ, prinsă în jud. Dambovița: „C' o mână *turulești* [faină] și c' o mână mesteci“¹⁾). Ceea ce înseamnă că lăsă să pice fiină din mană, puțină câte puțină (cf. „cu târâita“).

În Basarabia s'a format îărăși un verb din același cuvânt ce imită sunetul lucrurilor ce cad în mici cantități, adică *tur tur*, ori *tar-târ*. Se zice acolo „*târtâră*²⁾ cu uomăt“ și „cerne de ploaie“ (cf. mai jos „cioroiu“). „*Târtâra* cu uomăt“ se zice când cad bobitele mici și solide de zăpadă (un fel de grindină mai afânătă), care se chiamă în unele părți „măzăriche“ (Jalomița și Brașov) și dacă nu mă înșel, am întâlnit și forma „*târtăriță*“, care ar fi un derivat din „*tar-târâ*“.

De această familie ține, cum se știe, și „o *tar*, o *târâ*“, un sinonim cu „un pic“, tot de origine onomatopeică și el.

Cioroiu derivă din a *ciurăi*³⁾ care s'a născut prin imitarea sunetului căderii boabelor prin găurile ciurului, și mai pe urmă s'a extins și pentru a exprima murmurul, *târâitul* apei. Se înțelege că mai sănt și alte deriveate în legătură cu formele tratate aici, dar eu am vrut să lămuresc în special pe *tutur*, *târtâra*, *cioroiu*.

1) Eră vorba de pregătirea mâncării numita „colărezi“.

2) Comunicat — între alții — de d. J. Codreanu, deputat, țăran din Soroca.

3) Cf. Tiktin o. c. și O. Densușianu — I. A. Candrea. Dicț. Etim., la forma *ciur*.

A uștă.

Lexiconul de la Buda dă acest cuvânt cu înțelesul de „a căscă“ (*ușezu* v. *oftezu*). Cu același înțeles se aude și în ținutul Rodnei¹⁾ și în jud. Romanați²⁾.

Este lat. *oscitō, -are*, care însemna a căscă. Înțelesul a evoluat puțin, de la „a căscă, a întredeschide gura“, la „a oftă“ prin faza „a căscă cu zgomot“, cu obiceiuitul quasi-oftat, cu care este de multe ori împreunat căscatul. Desvoltarea fonetică s'a făcut astfel: *oscitare* > *uștetă > *uștă*, prin reducerea lui *e* aton.

Indic. prez. a trebuit să fie *oaștet, apoi *uștet*, prin schimbarea lui *o* inițial în *u*, supt influența formelor neaccentuate, și apoi *ușt*, *uștez* (cf. Lex Bud.), atras fiind de celelalte verbe de conj. *I-a*, care au indic. prez. în *-ez*. Cuvântul s'a păstrat în mai multe limbi românice, ajungând în unele la același înțeles ca și în limba română.

Lată formele pe care le dă dl. Meyer-Lübke o c. it *russare*: log. *ruskidare* „schnarchen“, log. *oskidu* „Schluchzen“; + *suscitare*: friaul. *soseda* „gahnen“, venet. *sustar*, obwald. *sušdá*, friaul. *sustà* „seufzen“, provens. *suska* „seufzen, schluchzen“.

Păstrarea acestui cuvânt alături de *cuscă* < lat. *cascare*, de la care n'au rămas urme, decât în italiană și sardă (dialectul logudorez), arată că într'o vreme nu departată a fost o destul de mare bogătie de termini legați de viața fizică sau psihică a poporului român, chiar dacă între acei termini nu existau decât nuanțe mici suptile de înțeles, cum e cazul și cu *piersică*, de care am vorbit mai sus. Limba română n'a sărăcit așa de mult în ce privește elementele latine, în tot cazul nu așa de repede, cum ne vine uneori să credem, c' după luptă îndelungată cu clementele streine ale atâtorelimbi din jurul nostru ce au dat năvala pe atâtea căi, politi e, etnografice, culturale, comerciale etc., cum nu e cazul cu nici una din celalalte limbi românice, cări au avut todeauna în țari e înde s'au vorbit, nenumărate mi loace de rezistență. De acestea limba noastră a fost îpsită aproape total.

G Giuglea

1) Comunicat de Dl N Drăgan

2) Com. de d-șoara F. Florescu, profesoră.